

QUAN HỆ CHND TRUNG HOA - LB NGA TRONG TỔ CHỨC HỢP TÁC THƯỢNG HẢI (SCO)

TS. Nguyễn Anh Chương
Ths. Trần Thị Hạnh Lợi
Khoa Lịch sử, Đại học Vinh

Tổ chức Hợp tác Thượng Hải (Shanghai Cooperation Organization, viết tắt là: SCO) là một tổ chức an ninh khu vực, chính thức thành lập vào tháng 6 năm 2001, trong đó Trung Quốc và Nga là hai nước đóng vai trò quan trọng. Tổ chức này có diện tích trên 30,18 triệu km², vắt ngang từ châu Âu sang châu Á, chiếm 3/5 diện tích hai châu lục Âu - Á, với dân số 1,5 tỉ người, chiếm 1/4 dân số thế giới. SCO không những tạo điều kiện thuận lợi để Trung Quốc và Nga phát triển quan hệ đối tác chiến lược mà còn góp phần duy trì, bảo đảm ổn định và an ninh khu vực. Bên cạnh đó, xuất phát từ những mục tiêu chiến lược và lợi ích quốc gia khác nhau nên quan hệ Trung - Nga trong khuôn khổ SCO cũng tồn tại nhiều mâu thuẫn, cạnh tranh.

1. Những điểm song trùng lợi ích của hai nước Trung, Nga trong SCO

Trong quan hệ đối ngoại, cả hai nước Trung Quốc và Nga đều đặt ra mục tiêu là phát triển kinh tế, chính trị, bảo đảm an ninh và lợi ích quốc gia tối đa, qua đó nâng cao vị trí và tầm ảnh hưởng đối với cộng đồng quốc tế. Sự ra đời và phát triển của SCO đã tạo cơ hội để hai nước này thực hiện những lợi ích chiến lược của mình.

Một là: Trung Quốc và Nga tăng cường

hợp tác song phương và đa phương trong khuôn khổ của SCO nhằm xây dựng một trật tự quốc tế mới có lợi cho mỗi bên. Năm 1997, hai nước Trung - Nga ra tuyên bố về thế giới đa cực và xây dựng trật tự thế giới mới, theo đó sẽ cùng nhau thúc đẩy phát triển thế giới đa cực và xây dựng trật tự quốc tế dựa trên các nguyên tắc chung sống hòa bình. Tháng 7/2005, hai nước tiếp tục kí Tuyên bố chung về trật tự quốc tế thế kỷ XXI. Hai nước lấy ý tưởng xây dựng trật tự thế giới mới để làm mục tiêu phát triển chung của SCO, qua đó mở rộng ảnh hưởng quốc tế. Dưới tác động của Trung Quốc và Nga, các thành viên còn lại của SCO gồm Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan và Uzbekistan cũng đã thống nhất sẽ cùng duy trì, bảo vệ nền hòa bình, an ninh và ổn định của khu vực, xây dựng trật tự mới về kinh tế, chính trị quốc tế công bằng, hợp lí. Năm 2006, các nước thành viên của SCO đã nhất trí thông qua kế hoạch xây dựng “*Khuôn khổ an ninh toàn cầu kiểu mới*”. Điều này cho thấy, ý tưởng thiết lập trật tự quốc tế mới của Trung Quốc và Nga đã đạt được sự tán đồng và ủng hộ của của SCO.

Thông qua các cơ chế hợp tác trong khuôn khổ SCO như: Hội nghị các Nguyên thủ quốc gia, Hội nghị Cấp cao, Hội nghị Bộ trưởng Ngoại giao..., hai nước Trung - Nga

không ngừng thúc đẩy hợp tác và đối thoại trên nhiều lĩnh vực, cố gắng đóng vai trò quan trọng trong việc xây dựng trật tự thế giới phát triển theo hướng “*đa cực hóa*” trên nguyên tắc kết bạn nhưng không kết đồng minh. Trung Quốc và Nga kiên trì “*tinh thần Thượng Hải*”, thúc đẩy phát triển cùng có lợi, bình đẳng, tôn trọng tính đa dạng về văn hóa.

Hai là: Hai nước Trung – Nga tăng cường hợp tác thông qua SCO nhằm tiếp tục duy trì và không ngừng nâng cao địa vị quốc tế của mình. Sau sự kiện 11/9, Mỹ triển khai cuộc chiến chống khủng bố trên phạm vi toàn cầu. Trung Á là một trong những khu vực được Mỹ hết sức quan tâm bằng việc tăng cường lực lượng quân sự chiếm đóng tại khu vực này. Chính sách của Mỹ đã làm cho hai nước Trung – Nga không khỏi lo lắng. Đối mặt với việc Mỹ đưa quân chiếm đóng khu vực Trung Á nhằm tiến tới thực hiện một cuộc “*cách mạng sắc màu*” tại khu vực này, trong hội nghị thường niên của SCO (7/2005), Trung Quốc và Nga đã kêu gọi các nước thành viên yêu cầu Mỹ phải đưa ra thời hạn rút quân khỏi Afghanistan và một số nước khác sau khi kết thúc chống khủng bố. Với sự chủ đạo của Trung – Nga, SCO đã từng bước ngăn chặn có hiệu quả mục tiêu của Mỹ ở khu vực Trung Á, góp phần duy trì thế cân bằng lực lượng giữa các nước lớn trong đó có bản thân hai nước Trung – Nga. Ngoài ra, việc tăng cường hoạt động trong khuôn khổ SCO cũng đã giúp cho Trung Quốc và Nga triển khai thuận lợi các nhiệm vụ, mục tiêu trong lĩnh vực an ninh truyền thống và an ninh phi truyền thống, từ đó thể hiện được vai trò của

mình đối với các nước khu vực Trung Á. SCO vốn là cơ chế hoạt động về lĩnh vực an ninh trong đó lấy việc giải quyết các vấn đề biên giới làm nền tảng. Nằm trong chương trình của SCO, tháng 10/2004, Trung Quốc và kí hiệp định bổ sung về biên giới phía Đông, giúp cho hai nước dần dần giải quyết vấn đề tranh chấp lãnh thổ biên giới do lịch sử để lại, đồng thời thúc đẩy quan hệ đối tác chiến lược¹.

Ba là: Quan hệ Trung – Nga trong SCO còn giúp hai nước thực hiện có hiệu quả những mục tiêu về an ninh, kinh tế. Tấn công các lực lượng nổi dậy đòi li khai, phối hợp chống khủng bố và bảo đảm an ninh quốc gia là những mục tiêu chiến lược được chính phủ hai nước quan tâm. Sự hợp tác tích cực của Trung Quốc và Nga trong cơ chế SCO đã có tác dụng quan trọng trong chiến dịch chống các cuộc khủng bố, lực lượng li khai nổi dậy trong khu vực của hai nước. Với vai trò tích cực thúc đẩy hợp tác của Trung Quốc và Nga, SCO trở thành một trong những tổ chức quốc tế đầu tiên nêu cao ngọn cờ chống khủng bố. Ngay khi SCO thành lập (6/2001), nguyên thủ các nước thành viên đã kí Công ước Thượng Hải Chống chủ nghĩa khủng bố, chủ nghĩa li khai và cực đoan. Tại Hội nghị Thường niên được tổ chức ở Thượng Hải năm 2006, các nước thành viên tiếp tục kí hàng loạt hiệp định chống khủng bố, trong đó đáng chú ý là “*Kế hoạch hợp tác chống chủ*

¹ Trương Tân Vệ, “*Quan hệ Trung – Nga dưới khuôn khổ Tổ chức Hợp tác Thượng Hải*”, Quan hệ quốc tế hiện đại Trung Quốc, năm 2007, kỳ thứ 3, tr. 33.

ngành công nghiệp, chủ nghĩa li khai và cực đoan giai đoạn 2007 – 2009”. Dựa vào Kế hoạch này, Trung Quốc và Nga đã thúc đẩy thêm một bước về hợp tác an ninh của SCO thông qua phối hợp tổ chức các cuộc diễn tập chống khủng bố, li khai. Dưới sự chủ trì và thúc đẩy của Trung – Nga, hoạt động chống khủng bố của SCO trong những năm qua đạt hiệu quả tích cực và SCO cũng đã trở thành tổ chức hợp tác quan trọng để hai nước thực hiện lợi ích an ninh quốc gia của mình.

Bốn là: tăng cường hợp tác, trao đổi kinh tế - thương mại giữa các nước trong khu vực là nội dung trọng tâm trong khuôn khổ hoạt động của SCO. Nga là một nước phát triển, tỉ trọng trao đổi buôn bán với nước ngoài chiếm một phần khá lớn trong nền kinh tế quốc dân. Trong cơ cấu xuất khẩu hàng hóa của Nga, năng lượng và nguyên liệu lại chiếm tỉ lệ rất lớn. Còn Trung Quốc là nước đang phát triển, yêu cầu nhập khẩu năng lượng và nguyên liệu để sản xuất ngày càng tăng. Với tiềm năng và tính bổ sung lẫn nhau trong hợp tác kinh tế, Trung Quốc và Nga đều ý thức được tầm quan trọng của hợp tác chiến lược khu vực và ra sức thúc đẩy quan hệ hợp tác song phương lẫn đa phương. Với vai trò tích cực của Trung Quốc, tháng 9/2003, thủ tướng các nước SCO đã họp tại Bắc Kinh ký văn bản “*Đề cương hợp tác kinh tế buôn bán đa phương*” tới năm 2020, đồng thời xác định trọng điểm hợp tác chuyển từ quân sự sang kinh tế, nhất là các lĩnh vực có tiềm năng giữa các nước như năng lượng, giao thông vận tải, thông tin viễn thông và sản xuất nông nghiệp. Tháng 9/2004, các nước

SCO đã xác định 127 hạng mục hợp tác trong 11 lĩnh vực khác nhau với tổng kim ngạch 10 tỉ USD, trong đó chủ yếu là năng lượng, giao thông và kỹ thuật. Kim ngạch mậu dịch Trung - Nga từ 10 tỉ USD thập kỷ 90 thế kỷ XX tăng lên 48,1 tỉ USD vào năm 2007 và đạt tới 60 tỉ USD vào năm 2010. Kể từ khi SCO thành lập, Trung Quốc và Nga đã ký hơn 200 văn bản hợp tác kinh tế đầu tư buôn bán, nhất là trong lĩnh vực năng lượng, than, điện lực... Trong chuyến thăm Nga ngày 16/6/2011, Chủ tịch Trung Quốc Hồ Cẩm Đào và Tổng thống Nga D. Medvedev đã thống nhất “*Chương trình hợp tác 10 năm tới*”, cam kết đưa kim ngạch buôn bán hai nước lên 100 tỉ USD vào năm 2015 và 200 tỉ USD vào năm 2020². Như vậy, việc tăng cường quan hệ trong các cơ chế hợp tác của SCO sẽ mang lại cho Trung Quốc và Nga những lợi ích thiết thực về kinh tế - thương mại.

2. Cạnh tranh Trung – Nga trong khuôn khổ SCO

Việc theo đuổi mục tiêu và những tính toán lợi ích khác nhau chi phối quan hệ Trung - Nga trong khuôn khổ của Tổ chức hợp tác Thượng Hải.

Thứ nhất: Mục tiêu chiến lược của hai nước trong chính sách đối ngoại và phát triển đất nước có sự khác biệt rõ rệt. Một trong những ưu tiên hàng đầu của Nga trong SCO là không ngừng đẩy mạnh phát triển, từng

² Kiều Tinh, “*Tổ chức Hợp tác Thượng Hải đã chuyển màu*”, Báo Kinh tế - Doanh nhân thời đại, ngày 18/6/2011.

bước nâng cao vị thế khu vực để trở thành nước đóng vai trò trung tâm trong quan hệ với các nước khác. Những năm gần đây, dựa vào ưu thế về địa lý, mối quan hệ gần gũi và các cơ chế hợp tác với các nước khu vực Trung Á, Nga đã tăng cường quan hệ với nhiều nước trong khu vực và đẩy nhanh tiến trình nhất thể hóa khu vực. Về kinh tế, từ tháng 10 năm 2005, Nga và các nước Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan và Uzbekistan đã quyết định hợp nhất Tổ chức Hợp tác Trung Á với Cộng đồng Kinh tế Âu - Á nhằm mở rộng phạm vi và lĩnh vực hợp tác, tạo điều kiện cho các nước thành viên phát huy tối đa tiềm năng kinh tế của mình trong quan hệ đối tác. Về an ninh, Nga chú trọng tăng cường hợp tác quân sự với các nước thuộc khu vực Trung Á, tích cực nâng cao vai trò của Tổ chức Hiệp ước An ninh tập thể, coi đây là cơ chế hoạt động chủ yếu trong hợp tác chính trị và quân sự giữa các nước dưới sự chủ đạo của mình. Để thực hiện mục tiêu đề ra, Nga quyết định miễn phí đối với các nước thành viên trong các đợt đào tạo chỉ huy quân sự, cung cấp thiết bị kỹ thuật quân sự cho các nước thành viên với giá ưu đãi. Với vai trò tích cực của Nga, các nước Trung Á đã lần lượt cùng nhau kí kết các hiệp ước về những vấn đề như: thành lập các đơn vị quân đội phản ứng nhanh, xây dựng hệ thống phòng không chung, thiết lập cơ chế ứng phó trước nguy hiểm của khủng bố và ma túy v.v... Đến nay, Nga và các nước Trung Á đã xây dựng được quan hệ hợp tác an ninh - quân sự tương đối ổn định và toàn diện. Các nước trong SCO đều trở thành thành viên chính thức của

Tổ chức Hiệp ước An ninh tập thể do Nga tích cực khởi xướng. Đối với Nga, tổ chức này cần phải được ưu tiên hơn SCO trong việc duy trì, bảo đảm nền an ninh quốc gia và khu vực. Và hiển nhiên là Nga không hy vọng SCO sẽ phát huy tác dụng vượt qua Tổ chức Hiệp ước An ninh tập thể trong phương diện an ninh ở khu vực Trung Á. Như vậy, ở một mức độ nào đó, vai trò và công năng hợp tác của hai tổ chức này tại khu vực tồn tại những xung đột nhất định. Điều này chi phối và ảnh hưởng trực tiếp đến chính sách và mục tiêu của hai nước Trung - Nga trong hợp tác SCO. Quan hệ giữa hai nước trong một số vấn đề về khu vực vì vậy luôn bị phân rẽ, thậm chí là mâu thuẫn đối đầu.

Sau khi Chiến tranh Lạnh kết thúc, một trong những mục tiêu chiến lược hàng đầu của Trung Quốc đó là bảo đảm môi trường an ninh ổn định để xây dựng và phát triển đất nước. Văn kiện Đại hội lần thứ XVI của Đảng Cộng sản Trung Quốc nhấn mạnh: Trung Quốc sẽ tiếp tục cải thiện và phát triển quan hệ với các nước phát triển, tiếp tục tăng cường quan hệ với các nước láng giềng, tăng cường đoàn kết và hợp tác với các nước thuộc thế giới thứ ba³. Xử lý tốt mối quan hệ với các nước lớn, các nước láng giềng, các nước thuộc thế giới thứ ba để phát triển kinh tế và từng bước nâng cao vị thế, tiếng nói của mình trong đời sống quốc tế là phương hướng ưu tiên trong chiến lược đối ngoại của Trung

³ Lý Cảnh Trị, "Từ Báo cáo Đại hội lần thứ XVI để xem sự phong phú và phát triển của chiến lược đối ngoại Trung Quốc", *Đạy học và Nghiên cứu Trung Quốc*, năm 2003, kỳ thứ 1, tr. 16.

Quốc. Đối với một quốc gia đang trỗi dậy mạnh mẽ như Trung Quốc, việc tích cực tham gia và thúc đẩy tiến trình hợp tác trong khuôn khổ SCO, nhất là thúc đẩy quan hệ với Nga, không nằm ngoài những tính toán lợi ích của nước này trên các lĩnh vực kinh tế, chính trị, an ninh. Một là, không ngừng tăng cường và xử lý quan hệ với các nước lớn, trong đó có quan hệ với Nga nhằm xây dựng và duy trì “lá chắn phòng vệ thiên nhiên” lãnh thổ phía Tây và phía Bắc, nâng cao “ưu thế quyền lực địa, cân bằng những hạn chế về hải phận”, từ đó cải thiện toàn bộ trạng thái an ninh của đất nước⁴. Tiếp đến cố gắng tạo ra môi trường xung quanh thật sự ổn định và không ngừng mở rộng không gian chiến lược phát triển để thực hiện mục tiêu “trỗi dậy”, và thúc đẩy cục diện quốc tế phát triển theo hướng “đa cực hóa”. Trung Quốc tích cực hợp tác với các nước thành viên của SCO và các nước láng giềng khác nhằm thông qua “nhịp cầu đại lục Á - Âu” để phát huy ảnh hưởng của mình từ phía Tây đất nước sang khu vực Trung Đông, Bắc Phi và châu Âu. Sau hết, SCO là cơ chế hợp tác an ninh duy nhất tại khu vực Á - Âu mà Trung Quốc là nước tham gia thành lập và đóng vai trò chủ đạo trong các hoạt động. Đây cũng là diễn đàn chủ yếu để Trung Quốc có thể tăng cường địa vị của mình tại khu vực Trung Á, khu vực chiến lược quan trọng đảm bảo an ninh năng lượng của nước này. Do đó, Trung Quốc không thể

không tính đến “nhân tố Nga” trong hợp tác SCO. Mặc dù thúc đẩy quan hệ đối tác chiến lược với Nga nhưng nước này luôn đặt ra những mục tiêu để hạn chế sự ảnh hưởng của Nga đối với các nước trong khu vực.

Thứ hai: Trung Quốc thúc đẩy quan hệ hợp tác trong khuôn khổ SCO chủ yếu xuất phát từ những tính toán sau: 1/ *Đảm bảo ổn định an ninh - chính trị khu vực biên giới phía Tây đất nước.* Lãnh thổ phía Tây của Trung Quốc có chung đường biên giới với một số nước thuộc khu vực Trung Á. Sự gần gũi và các quan hệ về sắc tộc, tôn giáo (chủ yếu là đạo Hồi)... ở khu vực này khá phức tạp. Các cuộc xung đột, bạo loạn theo xu hướng ly khai của các lực lượng nổi dậy diễn ra ngày càng nhiều. Vì vậy, kiềm chế tối đa xung đột, mâu thuẫn và giữ vững ổn định vực này là nhiệm vụ hàng đầu trong chính sách đối ngoại của Trung Quốc; 2/ *Tiếp tục duy trì và tăng cường nguồn cung ứng năng lượng, nguyên liệu từ các nước Trung Á và nhất là nước Nga để giải quyết cuộc khủng hoảng năng lượng trong nước*⁵. Là một nước châu Âu có lãnh thổ ở châu Á, Nga tích cực tham gia SCO không nằm ngoài mục tiêu nâng cao địa vị quốc tế, đồng thời cố gắng đóng vai trò ngày càng quan trọng trong tiến trình hợp tác an ninh khu vực châu Á, nơi nước này cũng có quyền lợi không nhỏ.

Thứ ba: Sự khác nhau về địa vị kinh tế của hai nước Trung Quốc và Nga trong khuôn

⁴Trần Tịnh Tịnh, Trương Hiểu Na, “Sự chia rẽ và cạnh tranh Trung - Nga trong nội bộ Tổ chức Hợp tác Thượng Hải”, Nghiên cứu Siberia Trung Quốc, 4/2008, kỳ thứ 2, tập 35, tr. 51.

⁵ Nguyễn Anh Chương, “An ninh năng lượng Trung Quốc: Thách thức và những chiến lược”, Tạp chí Nghiên cứu Đông Bắc Á, số 2, 2010.

khổ SCO đã tạo nên cạnh tranh quyết liệt giữa hai nước này trong quan hệ. Hơn 30 năm tiến hành cải cách mở cửa, kinh tế Trung Quốc phát triển một cách nhanh chóng và hiện nay đã vượt qua các nước Đức, Nhật Bản để trở thành nền kinh tế lớn thứ hai thế giới sau Mỹ. Với sự phát triển này, ảnh hưởng về mặt kinh tế của Trung Quốc đối với các nước láng giềng Trung Á ngày càng tăng lên. Trong khuôn khổ hợp tác SCO, nhiều nước thành viên đã coi Trung Quốc là đối tác chiến lược quan trọng để thúc đẩy trao đổi kinh tế - thương mại và tăng cường hợp tác toàn diện. Điều này đã làm ảnh hưởng nhất định đến vị trí kinh tế của Nga trong SCO cũng như “*vai trò dẫn đầu*” của nước này đối với các nước Trung Á trong tiến trình xây dựng cộng đồng kinh tế khu vực. Vì vậy, trong mục tiêu hợp tác của mình, một mặt, Nga chú trọng phát triển hợp tác kinh tế song phương với Trung Quốc, mặt khác, tìm cách hạn chế ảnh hưởng của Trung Quốc và không ngừng thúc đẩy hợp tác với các nước thành viên SCO.

3. Vài nhận xét

Qua nghiên cứu quan hệ CHND Trung Hoa - LB Nga trong khuôn khổ hợp tác của Tổ chức hợp tác Thượng Hải (SCO), có thể rút ra một số nhận xét sau:

- Quan hệ Trung - Nga trong khuôn khổ hợp tác của SCO được hai nước triển khai dưới nhiều hình thức khác nhau nhằm hướng

tới các mục tiêu giữ vững ổn định khu vực, bảo đảm lợi ích quốc gia, xây dựng và phát triển đất nước. Bên cạnh những điểm song trùng về mục tiêu đối ngoại và lợi ích chung trong hợp tác, giữa Trung Quốc và Nga cũng đang tồn tại sự cạnh tranh xuất phát từ những tính toán của mỗi nước. Cả hai nước đều cố gắng thắt chặt mối quan hệ với các nước thành viên SCO, xây dựng hình ảnh, vị trí nước lớn cũng như tăng cường sức ảnh hưởng của mình đối với khu vực Trung Á.

- Trong cơ cấu lực lượng tham gia SCO, Trung Quốc và Nga là hai nước lớn đóng vai trò chủ đạo, quan trọng của hợp tác. Quan hệ giữa hai nước có ảnh hưởng nhất định đến quá trình vận hành và phát triển của tổ chức này. Đây cũng là nhân tố quan trọng gắn kết các nước thành viên của SCO.

- Mặc dù có mâu thuẫn và cạnh tranh trong các mục tiêu đề ra, nhưng hai nước Trung Quốc và Nga sẽ tiếp tục khẳng định vai trò của mình đối với SCO thông qua việc thúc đẩy hợp tác song phương về kinh tế, chính trị, an ninh. Hai nước sẽ không để những mâu thuẫn ảnh hưởng đến xu hướng phát triển chung của tổ chức khu vực, nơi cả Trung Quốc và Nga đều có thể chia sẻ những lợi ích chiến lược quan trọng. Do vậy, quan hệ Trung Quốc - Nga trong Tổ chức SCO phản ánh xu thế vừa hợp tác, vừa cạnh tranh trong quan hệ quốc tế thời hậu Chiến tranh Lạnh.